

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ

ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆԸ ԵՎ ԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ԽՆՊԻՐՆԵՐ

Գ.

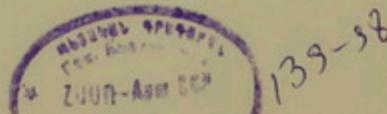
Բարեկարգութիւնը մեր եկեղեցին պիտի պահէ՞ Յիսուս-Քրիստոսի ընդհանրական եկեղեցւոյն մէջ, իր պատմական և զործարանական (organic) յարաբերութիւններով, թէ պիտի անջատէ անկէ :

Ասիկա այնպիսի հարց մըն է որ ինքնին կը ծագի բարեկարգութեան գաղափարէն իսկ : Եթէ ըլլալիք բարեկարգութիւնը ունէ կերպով և չափով պիտի խախտէ Հայց. եկեղեցւոյ գիրքը քրիստոնէական պատմական եկեղեցւոյ մեծ ընտանիքին մէջ, կամ պիտի խաթարէ անոր զործարանաւորութիւնը կամ դաւանարանական դրութիւնը, որով իրարու կապուած են մի և ընդհանրական եկեղեցւոյ անդամները (այսինքն յոյն, լատին, զիտի, ասորի, և այլն յարանուանական եկեղեցիներ), այն ատեն Բարեկարգութիւնը կերպով մը կործանած պիտի ըլլայ Հայաստանեայց եկեղեցին. վասն զի այս բոլոր եկեղեցիներու ամբողջութիւնն է որ կը կազմէ մի և ընդհանրական եկեղեցին : Հետևաբար, ամէնէն յառաջ, պէտք է սահմանենք մեր եկեղեցւոյն գիրքը Յիսուս-Քրիստոսի մի և ընդհանրական եկեղեցւոյն մէջ :

Հայց. եկեղեցւոյ Առաքելականութեան մասին խօսելու ատեն այս էջերու մէջ, մենք առիթ ունեցանք չօշափելու այս խնդիրը, և կը յուսանք թէ Սիոնի ընթերցողներ, մանաւանդ Բարեկարգութեան խնդիրով զբաղողներ, մնացած չեն մեր զբաժները. ուրեմն գիւրին պիտի ըլլայ մեզ համար երկու խօսքով հոս սլ ընել այդ սահմանումը Բարեկարգութեան տեսակէտէն :

Ծանօթ Հաւատամքի մէջ Յիսուս-Քրիստոսի եկեղեցին ստորոգւած է իրբև մի, ընդհանրական, առաքելական և սուրբ :

Հայց. եկեղեցին, այս չորս ստորգլխներով նկարագրուած եկեղեցւոյն մէկ անդամն է : Եւ այս եկեղեցւոյն անդամներն են արեւելեան և արեւմտեան ըսուած բոլոր հին, պատմական եկեղեցիներու խմբաւորումները, որոնք նիկիա - Կ. Պոլսեան հանգանակին (Հաւատամքին) մէջ բանաձեւուած գաւառանքը կ'ընդունին : Հայց. եկեղեցին ամէն օր կը գաւառի այդ Հաւատամքը և ա-

տով ո՛չ միայն կը յայտնէ ու կը յայտարարէ թէ ինքն հաւատարիմ է Քրիստոնէական եկեղեցւոյ Տիեզերական առաջին երեք ժողովներուն, որոնց մէջ կրկին կրկին անգամ վերահաստատուեցաւ այդ Հաւատամբը, այլ նաև ինքն անդամն է մի, ընդհանրական, առաքելական եւ սուրբ եկեղեցւոյն, որ է այդ Հաւատամբը դաւանողներու եկեղեցին, որչափ ալ լեզուով, ծէսով և շարք մը ազգային սեպհական գիծերով արտաքին զանազանութիւն մը ներկայացնեն ատենք:

Այս սահմանումէն դուրին է հետեւցնել որ Բողոքական եկեղեցիներ, բացի անկլիքանէն, դուրս կը մնան մի, ընդհանրական, առաքելական եւ սուրբ եկեղեցիէն. վասն զի բողոքական բարեկարգութիւնը Հաւատամբին մէջ բանաձեւուած դաւանանքը մէկդի դրաւ, մերժեց եկեղեցւոյ հեղինակութիւնը և ատոր տեղ դրաւ անհատին հեղինակութիւնը, և այսպէս վաղեմի եկեղեցւոյն պատմութեան և աւանդութեան հետ խզեց իր յարաբերութիւնը, և այս ազատութեան հետեւանքը այն եղաւ որ բողոքականութիւնը վերածուեցաւ բազմաթիւ ճիւղաւորումներու կամ յարանուանութիւններու, և նոյն իսկ Աւետարանի հիմնական սկզբունքներէն ինչ ինչ կէտեր, ուղղակի եւ անուղղակի կերպով, մէկդի դրուեցաւ Բողոքականութեան մէջ. — Զոր օրինակ, այս օրուան բողոքական աստուածաբանութեան մէջ Յիսուս-Քրիստոսի աստուածութիւնը դաւանանքի հիմնական կէտ մը չէ. Յիսուս-Քրիստոսի մարդկային կողմը կը շեշտուի միշտ, Անոր կուսական ծնունդը, իր բոլոր պարագաներով, որոնք Աւետարանի հարազատ պատմութիւններն են, իրրև երկիւղածութեան գործ, լուսութեան կը արուին: Անոր հետեւանքը այն է որ Բողոքականութիւնը հետզհետէ կը միտի միադաւանութեան (unitarianism), այսինքն՝ Երրորդութեան վարդապետութիւնը, որ Հաւատամբը խմբագրող եկեղեցիներուն դաւանանքին հիմնական կէտերէն մէկն է, չընդունիր, և միայն Աստուծոյ գոյութիւնը կը դաւանի: Եւրոպայի մէջ ժՁրդ. դարուն գործադրուած բարեկարգութեան ուղիղ հետեւանքն է այսպէս կազմալուծումը մի, ընդհանրական, առաքելական և սուրբ եկեղեցւոյ դաւանարանական գործարանաբանութեան:

Եթէ Հայց. եկեղեցւոյ Բարեկարգութեան մէջ, Բարեկարգութիւնը պիտի թափանցէ Հաւատամբին խորքը ու բանապաշտ ու նիւթապաշտ մեթոտով պիտի վերլուծուին պատմական եկեղեցւոյ դաւանարանական խնդիրները, այսպիսի բարեկարգութեան մը արդիւնքը պիտի ըլլայ Հայց. եկեղեցւոյ անջատումը օտարացումը Հաւատամբի մէջ ասորոգուած մի, ընդհանրական, և այլն, եկեղեցիէն: Մինչ, Հայաստանի եկեղեցւոյն պատմական գոյութեան և տեւողութեան գաղտնիքը և զօրութիւնը իր հաւատարիմ անդամակցութեան մէջ եղած է այն մի, ընդհանրական, և այլն, եկեղեցւոյն հետ:

Մեր մէջ նոյն իսկ հայ եկեղեցականներ կան որոնք ամէն առթիւ, անսակ մը ազգասիրութիւն մը ցոյց տալու յաւակնութեամբ կը պոռան և կ'ըսեն թէ առաջին բարեկարգելիք կէտերէն մէկն է սա օտար սուրբերու յիշատակութիւնը վերցնել Հայց. եկեղեցւոյ Տօնացոյցէն, եւ անոնց տեղ դնել մեր ազգային սուրբերը, իրրև թէ մեր ազգային սուրբերը յիշատակելու համար լայն լայն տեղեր չունենար մեր եկեղեցւոյն Տօնացոյցը, — բայց այսպէս պոռացողներ չեն կրնար անդրադառնալ թէ այն բոլոր օտար սուրբեր որակուա-

ժը, մի, ընդհանրական, առաքելական եւ սուրբ եկեղեցւոյ սուրբերն են, որոնք Յիսուսի-Քրիստոսի եկեղեցւոյն միութեան և ընդհանրականութեան ըմբռնումին ապացոյցներն են այն ժամանակներէն, երբ եկեղեցական բաժանմունք կամ յարանուանութիւնք երեւան չէին եկած Յիսուս-Քրիստոսի մարմնոյն շուրջ: Այս կէտին մէջ բարեկարգութեան պատգամը պէտք է ըլլայ՝ պահենք մի և ընդհանրական եկեղեցւոյ սուրբերուն յիշատակը մեր եկեղեցւոյ մէջ, բայց աւելցնենք նաև մեր աղգային սրբոց յիշատակները, հետեւելով Ս. Վրթմանէս կաթողիկոսի կարգադրութեան, որ յայտարարեց թէ ազգի և հայրենիքի համար մեռնողներուն յիշատակը պէտք է օրհնուի Հայոց եկեղեցւոյն մէջ:

Այս բացատրութիւններէն կը հետեւի թէ Հայոց եկեղեցւոյ բարեկարգութեան մէջ նկատի առնուելիք այնպիսի կարեւոր կէտեր կան, որոնց մօտենալու համար հերիք չէ ունենալ բաղձանք, եռանդ, համարձակութիւն, այլ մանաւանդ զիտութիւն, հմտութիւն, ողջմտութիւն, երկիւղածութիւն, հաւատք և սէր. ամէնքն ալ անհրաժեշտ պայմաններ կրօնական և հոգեւոր գործերու յաջողութեան համար:

Բարեկարգութեան վրայ խօսելու և գրելու ատեն կը շեշտուի նաև պարզութեան սկզբունքը, և ամէնքս ալ համաձայն ենք այս սկզբունքին շուրջ. բայց պէտք է ուշադրութիւն ընել թէ միայն պարզութեան սկզբունքին և ո՛չ թէ ձեւին ու կերպին. որովհետև պարզութիւն ուղղոյնք յատկօրէն չեն բոսեր մեզ թէ ինչ կը հասկնան ատով. որովհետև շատ շատ մասնանիջ կ'ընեն երգ. Դարու Հայոց եկեղեցին, Սահակ-Մեսրոպի ժամանակակից եկեղեցին, եւ a priori (ի յառաջագունէ) այնպէս կը կարծեն թէ երգ. դարու եկեղեցին, որ 400-500 տարիները կ'ընդգրկէ, պարզ եղած ըլլայ իրենց երեւակայած կերպով, մինչդեռ իրողութիւնը այն է որ երեք Տիեզերական ժողովներ 325էն սկսելով այդ միջոցին տեղի ունեցած են, (նոյն իսկ Քաղկեդոնի ժողովը 451ին եղած է), և Յիսուս-Քրիստոսի մի և ընդհանրական եկեղեցւոյն դաւանանքը իր վերջնական բանաձևը շատո՞նց առած է (ժանօթ Հաւատարմով):

Միայն ժամերգութեան կամ պաշտամունքի մէջ է որ նոր բարդաւածում ունեցած է Հայաստանի եկեղեցին, մասնաւորապէս ներսէս Ենորհայիի ատեն, երկար ու միօրինակ սաղմոսերգութեան տեղ շարականներ մտած են, Ս. Պատարագը շատ աւելի վայելուչ և դրաւիչ արարողութեամբ և պաշտամունքով խորհրդակատարութիւն մը եղած է:

Եւ պէտք է գիտել որ հայ պատարագը, ստուգիւ իր արարողական և այլն արտայայտութիւններով ո՛չ միայն Հայոց եկեղեցւոյ ժամակարգութեան ամէնէն գրաւիչ և շինիչ մասը կը կազմէ, այլ նաև եւրոպացի և Ամերիկացի դիտողներու վկայութիւնով, Քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ միայն Հայաստանի եկեղեցին կրցած է այնքան վեհ, կրօնական, ներգործիչ պաշտամունքով մը կատարել Հաղորդութեան Ս. Խորհուրդը:

Եւ պէտք է ընդունիլ որ այս է իրողութիւնը, ո՛չ թէ որովհետև մենք հայ ենք և եկեղեցին մերն է, անոր համար կ'ընենք այս դեհատումը, այլ որովհետև մեր նախնիք կրցած են, իրենց հաւատքին ու իրենց արուեստին անվերապահ զուգորդութեամբը, արտայայտութեան այդ զմայելի ձևը տալ պատարագի արարողութեան:

Եւ եթէ հիմայ ուղենք վերանայ լնթրեաց վերնատունը և ճիշդ պատե-
 քի սեղանը վերականգնենք մեր միտքին մէջ, օգտուելով նոյն իսկ մինչև հի-
 մայ Հրէից մէջ պահուած պատեքի սեղանին պատրաստութեան աւանդական և
 դանակէն, և պարզութեան սիրուն Հայց. եկեղեցւոյ պատարագին տեղ հրէական
 ընթրեաց սեղան մը պատրաստենք ամէն անգամ մեր եկեղեցւոյ մէջ, կ'երթայ
 ասիկա: Կարելի է ուրանալ դարերու ընթացքին, բրիտանէական ընդհանուր
 եկեղեցւոյ մէջ նուիրագործուած Ս. Հաղորդութեան խորհուրդը կատարելու
 համար հետզհետէ զարգացած ձեւերն ու կերպերը մէկդի դնել և վերնատան
 պատեքին սեղանը վերականգնել: Այսպիսի յանդգնութիւն մը նոյն իսկ ամէ-
 նէն ազատ բողոքական յարանուանութիւններ չունին: Անոնք այ պատեքի սե-
 ղանէն միայն հայն ու գինին առած են, եւ ո՛չ թէ գառնուկը կամ զատիկը,
 վասն զի Բիտուս-Քրիստոս պատեքի սեղանին վրայ մասնաւորապէս հաց ու գի-
 նին խորհրդանշան ըրաւ իր մարմնին ու արեան և ո՛չ թէ գառնուկը:

Հոս մասնանիջ ընենք այն սխալ ըմբռնումը թէ, ոմանց կարծիքով, կրօ-
 նական մարդի մէջ կարելի է վերագառնալ հնութեան և հինը վերակենդանա-
 ցընել մեր այսօրուան կրօնական կեանքին մէջ: Դժբախտաբար այս բացառու-
 թիւնը միայն կրօնքին կամ կրօնական խնդիրներու համար կը պահանջուի եւ
 ո՛չ թէ կեանքի ուրիշ խնդիրներու համար ալ. զոր օրինակ, զաստիարակու-
 թեան և կրթութեան մէջ չենք հաւնիր հին մեթոսները. հազուատի կապու-
 տի մէջ չենք հետեւիր հիներուն, գիտութեանց և արուեստներու մէջ բոլորու-
 վին նոր և յառաջդիմական ծրագիրներ ու մեթոսներ որդեգրած է արդի
 քրիստոնեայ աշխարհը, նոյն իսկ մեր ուսելու խմելու կերպերը բարեփոխուած
 են ու զարգացած, վերջապէս արդի մարդկութեան կեանքն ու կենցաղը բոլոր-
 ովին զատուած ու հեռացած է հնութենէն, և այս բոլորը զիացող ու վայե-
 լող մարդիկ կը համարձակին կրօնքի մարդին մէջ դէպի առհաւուրթիւն ձգտու-
 ներ ընել և յանձնարարել և պահանջել պարզութեան սկզբունքով: Արդեօք
 կարելի է այդպիսի պարզութիւն մը գործադրել Հայց. եկեղեցւոյ մէջ:— Ան-
 կարելիութիւն մըն է ասիկա:

Բողոքական յարանուանութիւններուն մէջ այնպիսի յաւակնութիւն մը
 կայ թէ իրենց աղօթքի և պաշտամունքի ձեւերը համաձայն են առաքելական
 դարու պարզութեան. ասիկա ո՛չ միայն յաւակնութիւն մըն է, այլ նոյն իսկ
 ինքնախաբուութիւն մը: Բողոքականութեան և ոչ մէկ ճիւղը իր պաշտամունքին
 ձեւերով նման է առաքելական դարու քրիստոնեաններու պաշտամունքի ձեւ-
 րուն:

Քրիստոնէական եկեղեցին նոյն իսկ աւետարանագիրներու և Պօղոսի ժա-
 մանակէն իսկ սկսաւ բարեփոխուիլ, զարգանալ, աճիլ և յարմարիլ մարդկային
 կեանքի ու կենցաղի ելեւէջներուն: Այդ էր բնական ուղղութիւնը, և եկեղե-
 ցին չէր կրնար մնալ և ըլլալ այնպէս ինչպէս եղած է առաքելական դարուն:

Ասոնք այնպիսի իրողութիւններ են որ սերտ աղերս ունին այժմ յուզող
 Բարեկարգութեան խնդիրներուն հետ, և հետեւաբար չեն կրնար նկատի չառ-
 նուիլ երբ կ'ուղենք բարեկարգել մեր եկեղեցին:

(Շարունակելի)